

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยชุมชนบ้านหาดผาขน จังหวัดน่าน ครั้งนี้เป็นศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาควบคู่กับการอนุรักษ์ด้วยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยแก้ไขปัญหาสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาพัฒนาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ กระบวนการจัดการสัตว์น้ำ รูปแบบและวิธีการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำรวมทั้งศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยเน้นการจัดการภายในชุมชนระดับหมู่บ้านเป็นหลักจึงอาศัยแนวคิด ทฤษฎีเรื่องต่อไปนี้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

2.1.1 แนวคิดทฤษฎีตะวันตกเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

2.1.2 ปรัชญาแนวคิดตะวันออกเกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติ

2.1.3 การจัดการทรัพยากรส่วนรวมโดยชุมชนและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.4 หลักการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

2.1.5 การกระจายอำนาจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

2.1.6 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เฉพาะบางมาตรา

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

(Community-based Resource Management Concept)

การแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นจะไม่บรรลุผลได้หากยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ (property regimes) และอำนาจในการควบคุมทรัพยากรซึ่งจะส่งผลให้เกิดความผิดพลาดในการกำหนดนโยบายและการ

วางแผนพัฒนาทรัพยากรที่ขาดความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงในท้องถิ่น ดังนั้น ปัญหาการจัดการทรัพยากรส่วนรวมภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนนี้ จึงเป็นที่สนใจของทั้งนักวิชาการและนักพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ

ความหมายของทรัพยากรส่วนรวมหรือทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วม (common pool หรือ common property resources) ในทางชีวภาพ หมายถึง ประเภทของทรัพยากรซึ่งสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่งมีสิทธิในการจัดการร่วมกันโดยที่การใช้ประโยชน์แต่ละครั้งก็ทำให้มีการหมดเปลืองไปตามส่วนและเป็นการยากที่จะกีดกันไม่ให้คนอื่นมาใช้ประโยชน์ร่วม และขณะเดียวกันการใช้ทรัพยากรประเภทนี้ทำให้เกิดการหมดเปลืองไปได้เช่น ทุ่งหญ้า ป่าไม้ ที่ดิน ระบบชลประทาน ทรัพยากรลุ่มน้ำ ทรัพยากรประมง เป็นต้น (Berkes,1989; Bromley and Cernea,1989; Gibbs and Bromley,1989 อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, 2538; 2)

การจัดการทรัพยากรส่วนรวมในความหมายของ Ciriacy-Wantrup and Bishop หมายถึง การจัดการทรัพยากรซึ่งต้องมีสถาบันที่จะกำหนดว่าใครมีสิทธิ์ใช้กรรมสิทธิ์นั้นๆและควรปฏิบัติอย่างไรในการใช้ทรัพยากรรวมตลอดถึงการตรวจสอบพฤติกรรมของสมาชิก (Ciriacy-Wantrup and Bishop,1975 อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, อ้างแล้ว; 5)

2.1.1 แนวคิดทฤษฎีตะวันตกเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

ปัญหาในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมมีรากฐานมาจากความสับสนทางทฤษฎีและแนวความคิดซึ่งส่งผลให้เกิดความผิดพลาดทางด้านนโยบายการจัดการทรัพยากรส่วนรวม แนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรส่วนรวมที่ทรงอิทธิพลมาช้านานจนอาจเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาหลัก (conventional wisdom) ของการจัดการทรัพยากรโดยรวม (ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, อ้างแล้ว; 7-10) คือ

1) The Tragedy of the Commons เป็นบทความโดย Garrett Hardin (1968) เปรียบเปรยการกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติโดยคนที่เป็นเจ้าของร่วมกันว่าในที่สุดจะนำไปสู่ความหายนะร่วมกัน โดยได้ยกตัวอย่าง ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ เจ้าของปศุสัตว์แต่ละคนมักจะพยายามเพิ่มจำนวนสัตว์เลี้ยงของตนเพื่อให้ประโยชน์สูงสุดจากทุ่งหญ้าจนในที่สุดถึงจุดหนึ่งที่จำนวนปศุสัตว์มีมากเกินไปเกินกำลังของทุ่งหญ้าที่จะรองรับได้ (carry capacity) ทุ่งหญ้าก็เสื่อมสภาพลงและนำความหายนะมาสู่ทุกคน Hardin เชื่อว่าทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วม (common property resources)คือสิ่งเดียวกับทรัพยากรเปิดเสรี (open-access resources) ดังนั้น Hardin จึงชี้ลงไปว่ามีอยู่สองทางเลือกเท่า

นั้นสำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน คือให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการ หรือใช้กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (private enterprise system) เข้ามาจัดการ

2) The Prisoner's Dilemma (PD) ที่มาของ PD เกมส์คือสถานการณ์ที่ผู้ต้องหาสองคนซึ่งถูกจับกุมฐานโจรกรรมรถยนต์ และถูกนำมาสอบสวนแยกจากกัน Runge (1986) ได้อธิบายว่า เป็นเกมส์การเล่นที่มีผู้เล่นสองคน แต่ละคนต่างก็เผชิญกับทางเลือกสองทางคือร่วมมือกันหรือหักหลังโดยให้แต่ละคนตัดสินใจอิสระจากกัน ดังนั้นผลการตัดสินใจของทั้งสองจึงมี 4 แบบดังนี้

Matrix A

ผู้ต้องหาคนที่ 1	ผู้ต้องหาคนที่ 2	ผู้ต้องหาคนที่ 1	ผู้ต้องหาคนที่ 2
	ร่วมมือ		หักหลัง
ร่วมมือกัน	(1,1)	ร่วมมือกัน	(-2,2)
หักหลัง	(2,-2)	หักหลัง	(-1,-1)

Matrix B

ผู้ต้องหาคนที่ 1		
ร่วมมือ	1	-2
หักหลัง	2	-1

เมื่อพิจารณาจาก Matrix A จะเห็นว่าผลลัพธ์ที่ออกมาแสดงให้เห็นในรูปของคู่ผลตอบแทน (payoff pairs) ถ้าทั้งสองต่างร่วมมือกัน คือต่างคนต่างปฏิเสธข้อกล่าวหาและไม่ขัดต่อกันจะได้รับผลตอบแทนเท่ากับ 1 (1,1) ในตาราง ถ้าทั้งสองต่างหักหลังและขัดต่อกันจะได้รับผลตอบแทน -1 (-1,-1) แต่ถ้าคนใดคนหนึ่งร่วมมือ อีกคนหักหลัง คนที่ร่วมมือจะได้รับผลตอบแทนที่ติดลบมากกว่าคือ -2 ในขณะที่คนหักหลังได้รับผลตอบแทนที่สูงกว่าคือ 2 สรุป แรงจูงใจสูงสุดคือ การหักหลัง จะเห็นได้ชัดเมื่อแยกเอาผลตอบแทนของผู้ต้องหาคนที่ 1 ออกมาใน Matrix B ดังนั้นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนตนแต่ละคนจึงมีเหตุผลเพียงพอ (rational) ที่จะหักหลังไม่ว่าอีกคนจะตัดสินใจอย่างไร ผลสุดท้ายก็คือ ทั้งสองต่างได้รับความเดือดร้อนด้วยกัน

แบบจำลอง PD เกมส์นี้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายในการตัดสินใจของคนทั่วไปในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งทำให้เห็นว่ามีทางเลือกเดียวที่จะแก้ไขปัญหาได้ก็คือ การใช้กล

ไถการบังคับจากอำนาจภายนอกหรือไม่อย่างนั้นก็ใช้กลไกตลาด (ระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน) นอกจากนี้ PD เกมส์ ยังถูกนำไปอธิบายและคาดคะเนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างกว้างขวางและมีแนวโน้มสนับสนุนการใช้อำนาจรัฐแบบเผด็จการ

3) Logic of Collective Action ทฤษฎีตรรกวิทยาความร่วมมือโดย Mancur Olson (1965) มีเนื้อหาทำนองเดียวกับ The Tragedy of the Commons และ PD เกมส์ คือไม่เห็นด้วยกับการมองโลกในแง่ดีเกี่ยวกับความร่วมมือของคนภายในกลุ่ม โดยเชื่อว่าความร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นในการใช้สินค้าสาธารณะ (public goods) คนที่มีเหตุผลโดยทั่วไป (rational person) มักจะคิดถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักและไม่มีทางที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เว้นแต่ว่าเป็นกลุ่มคนขนาดเล็กหรือมีมาตรการบังคับขู่เข็ญเท่านั้น Olson จะมองความเป็นไปไม่ได้ของความร่วมมือในระดับที่ไม่สุดขั้วเหมือนสองทฤษฎีแรก เพราะได้ยกเว้นกรณีกลุ่มขนาดเล็กที่เห็นว่า พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มสามารถสังเกตเห็นได้ง่าย (noticeable) อย่างไรก็ตาม Olson มองภาพของกลุ่มสังคมในรูปแบบขององค์กรจัดตั้งขนาดใหญ่ เช่น สหภาพแรงงาน หรือกลุ่มวิชาชีพ ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มกระจัดกระจายไม่มีขอบเขตทางด้านภูมิศาสตร์ที่แน่นอนเหมือนดังเช่น ชุมชนหมู่บ้านทั่วไปในสังคมชานา

ทฤษฎีทั้งสามมีลักษณะคล้ายกันคือชี้ให้เห็นว่าคนทั่วไปมีวิถีวิเคราะห์ทางเลือกในการใช้ทรัพยากรส่วนรวมอย่างไร โดยมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า เมื่อไรก็ตามที่ไม่มีกีดกันปัจเจกบุคคลในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ละคนจะมีแรงจูงใจที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเสรี (free rider) โดยไม่ร่วมมือช่วยเหลือในการบำรุงรักษาดูแลทรัพยากร ดังนั้นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของทฤษฎีทั้งสามก็คือ การจัดการในรูปแบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกลไกตลาด (ระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน) ซึ่งได้ถูกนำไปเป็นแนวคิดพื้นฐานในการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ผู้กำหนดนโยบายที่ยอมรับแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวไปใช้มักเห็นว่าการแก้ปัญหาต้องใช้อำนาจนอกชุมชนหรืออำนาจรัฐเข้ามาจัดการทรัพยากรทำให้ละเลยการพิจารณาทางเลือกอื่นๆ ในการจัดการทรัพยากรส่วนรวม ข้อจำกัดที่ถูกกำหนดตายตัวเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ปัญหา ได้ถูกนำไปใช้ในสถานการณ์จริงที่มีความหลากหลาย ทำให้ Runge (1986) เสนอข้อคัดค้านสามประการของทั้งสามทฤษฎีนี้ ได้แก่ ประการแรก ข้อสมมติฐานว่าพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างเสรี เป็นสิ่งตายตัว ไม่เปิดโอกาสให้พิจารณาถึง กฎ ระเบียบ และสถาบันที่เกิดจากความร่วมมือของชุมชน ประการที่สอง ไม่พิจารณาถึงการตัดสินใจแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของระบบเศรษฐกิจหมู่บ้าน และประการที่สาม ไม่ให้ความ

สำคัญแก่ความคาดหวังซึ่งกันและกันในกระบวนการตัดสินใจของสมาชิกชุมชนแต่ละคน Ostrom (1990) แสดงทัศนคติที่ไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่าแนวคิดทฤษฎีทั้งสามเป็นเพียงแบบจำลองที่ควรใช้ในบางสถานการณ์มากกว่าการนำไปเป็นข้อสรุปได้ทั่วไป ทฤษฎีทั้งสามอาจมีประโยชน์ในการคาดเดาพฤติกรรมของคนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันที่มีขนาดใหญ่มากซึ่งมีระบบสถาบันที่อ่อนแอ มากกว่าการอธิบายพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของสมาชิกชุมชนขนาดเล็ก ดังเช่นสังคมชาวนาในระดับหมู่บ้าน (ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, อ้างแล้ว; 9-10)

2.1.2 ปรัชญาแนวคิดตะวันออกเกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติ

ปรัชญาแนวความคิดตะวันออกเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2540) ได้บรรยายคำว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างลึกซึ้งถึงแก่นรากฐานความคิดไว้ว่า การพัฒนาซึ่งยึดถือการมีอุตสาหกรรมเป็นเครื่องชี้วัดตลอด 50 ปีที่ผ่านมาได้อาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นฐาน เป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์จากทรัพยากรที่มีในโลก เกิดความหลงผิดว่าทรัพยากรธรรมชาติมีไว้เพียงเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์เท่านั้น มนุษย์จึงมีหน้าที่ที่จะเอาชนะธรรมชาติ ควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปตามที่มนุษย์ต้องการ คุณค่าของธรรมชาติถูกลดค่าลงโดยมนุษย์เอง ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่ายุคใดๆ ในอดีต และการพัฒนาที่ละเลยธรรมชาตินั้นยังส่งผลร้ายต่อมนุษย์เอง ได้แก่ ปัญหาต่อสุขภาพร่างกาย และการสูญเสียอิสระภาพคือมนุษย์ไม่อาจอยู่ดีมีสุขได้โดยปราศจากเทคโนโลยี เมื่อสูญเสียอิสระภาพวิถีการดำเนินชีวิตและแบบแผนทางสังคมของมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง มนุษย์ชาติเผชิญหน้ากับปัญหาใหม่ที่มนุษย์มีส่วนก่อขึ้น ในการประชุมระดับโลกประเทศต่างๆ เกิดความตื่นตัวที่จะทำให้การพัฒนาที่พึงปรารถนาซึ่งพอจำเป็นสองกระแสใหญ่ๆ คือ กระแสด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา และกระแสการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม (cultural development) คือ ให้ถือคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญของการพัฒนาแทนการเน้นวิทยาศาสตร์หรือความเจริญทางวัตถุ การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีเงื่อนไขให้เอาสิ่งแวดล้อมมากำกับทิศทางการเจริญทางเศรษฐกิจ คือเอาสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาเป็นตัวควบคุมกำกับการพัฒนาอีกทีหนึ่ง มนุษย์เองมีส่วนที่สุดที่จะทำให้การพัฒนานั้นยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืน เนื่องจากมนุษย์มีกิเลส 3 อย่างที่เป็นสิ่งขัดขวางทำให้การพัฒนายั่งยืนไม่สำเร็จ กิเลสนั้นได้แก่

1) *ตัณหา* ความอยากได้ อยากบำรุงบำเรอตัวเองให้มีความสุขสะดวกสบาย พรั่งพร้อมด้วยวัตถุมากมายสมบูรณ์ หรือความอยากได้ผลประโยชน์

2) **มานะ** ความต้องการยิ่งใหญ่ อยากรมีอำนาจครอบงำผู้อื่นตั้งแต่ระดับบุคคลถึงระดับสังคมประเทศชาติ หรือความใฝ่อำนาจ

3) **ทิวฐิ** ความยึดมั่นคลั่งไคล้ในค่านิยม แนวความคิด ศาสนา ลัทธิ อุดมการณ์ต่างๆ เป็นสิ่งที่แก้ได้ยากกว่าค้นหา มานะ ต้องแก้ไขถึงรากฐานความคิดหรือภูมิปัญญา

หลักสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืนได้แก่หลักของการประนีประนอม ซึ่งเทียบเคียงได้กับคำว่า compromise ซึ่งในภาษาอังกฤษหมายถึงการที่สองฝ่ายต่างยอมลดความต้องการของตนเพื่อให้แต่ละฝ่ายได้สิ่งที่ตนต้องการบ้างแต่ไม่เต็มที่ หรือพบกันครึ่งทาง ส่วนคำว่าประนีประนอมนั้นมีความหมายเชิงบวกมากกว่า คือให้ความรู้สึกแบบหันเข้าหากัน ละเลิกความขัดแย้งเพื่อเป็นทางประสานกลมกลืนต่อไป มีจุดเน้นที่ให้คนลดความขัดแย้งเพื่อให้เข้ากันได้ คำว่าประนีประนอมจึงหมายถึงการเข้ากันได้หลังละความขัดแย้ง จึงมีความหมายกว้างกว่า compromise การประนีประนอมเป็นความจำเป็นทางจริยธรรม ในแนวคิดตะวันตกมองเพียงว่าถ้ามนุษย์ยอมประนีประนอมลดความต้องการของตนโดยไม่เบียดเบียนคนอื่น ธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต คือไม่แย่งชิงทรัพยากรที่ควรเหลือไว้ให้ลูกหลานมาใช้เพื่อตน การพัฒนาที่จะยั่งยืนได้ แต่ทางพุทธศาสนานั้นเห็นว่าจริยธรรมจะยั่งยืนได้ต่อเมื่อมนุษย์มีความสุขและอิสรภาพ คือ การยอมลดความต้องการของตนอย่างจำใจเป็นจนเป็นทุกขนั้นมนุษย์จะยอมทนอยู่สักระยะหนึ่งแล้วเลิก การที่จะประนีประนอมด้วยใจเต็มใจเป็นสุขเพียงแต่ที่ระดับทิวฐิรากฐานความคิดหรือภูมิปัญญาถึงขั้นปฏิวัติเพื่อความอยู่ได้ยั่งยืน (sustainability revolution) เนืองจากรากเหง้าฐานความคิดตะวันตกมองว่าธรรมชาตินั้นมีไว้เพียงเพื่อรับใช้มนุษย์ มนุษย์ได้ใช้ความคิดนี้จัดการกับธรรมชาติเป็นเวลากว่า 2000 ปีแล้ว จนกล่าวได้ว่าอารยธรรมตะวันตกมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติและมีอำนาจครอบครองเหนือธรรมชาติ ตั้งแต่อำนาจในฐานะผู้พิทักษ์รักษาดูแล จนถึงอำนาจในฐานะผู้ที่จะจัดการเอามาสสนองความต้องการของตนได้ตามชอบใจ

ระบบความสัมพันธ์ที่ถูกต้องของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วคือการยอมรับความจริงว่ามนุษย์เป็นส่วนร่วมอยู่ในระบบการดำรงอยู่และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มนุษย์พึงพัฒนาตนให้มีความสามารถมากยิ่งขึ้นไปในการที่จะช่วยให้มนุษย์และสัตว์สิ่งอื่นทั้งหลายที่เป็นส่วนร่วมในธรรมชาตินั้น เชื้ออำนาจประโยชน์เกื้อกูลแก่กัน มีการเบียดเบียนกันน้อยลง ภายในโลกที่มีสภาพอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเป็นอยู่อย่างผาสุกยิ่งขึ้น วัฒนธรรมกับการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกันตรงที่ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคน ของชุมชน ที่มีการประพฤติปฏิบัติทำตามๆ กันแม้โดยไม่รู้ตัว มีการถ่ายทอดต่อกันไปยังคนรุ่นที่ตามมา ถ้าพฤติกรรมเคยชินนั้นเป็นในทางที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนก็เป็นไปได้ นับเป็นการพัฒนาคนระดับต้นๆ ที่พื้นๆ ที่สุดแต่หนักแน่นที่สุด

มนุษย์ที่ฉลาดเอาความรู้ในกฎธรรมชาติมาจัดวางกฎมนุษย์ขึ้นเพื่อให้ความเป็นไปตามกฎธรรมชาติอำนวยความสะดวกแก่หมู่มนุษย์ กฎมนุษย์จึงเป็นสมมติ ถ้าจะพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องมองทะลุสมมติและเข้าถึงเหตุผลจริงแท้ในธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลัง เพื่อให้หมู่มนุษย์อยู่รวมกันด้วยดีมนุษย์ได้วางหลักของสิทธิต่างๆ ไว้เพื่อเป็นหลักประกันไม่ให้มนุษย์เบียดเบียนละเมิดกัน แต่หลักสิทธิเหล่านี้ไม่ได้เป็นหลักประกันที่จะรักษาสันติภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ผู้หลงสมมติไม่รู้เท่าทันความจริงของกฎธรรมชาติที่กว้างขวางครอบคลุม อาจใช้สิทธิเหล่านี้เบียดเบียนธรรมชาติ ความสับสนและคลุมเครือแยกไม่ออกระหว่างความจริงแท้ตามกฎธรรมชาติและสมมติมนุษย์ ทำให้มนุษย์ทำลายตนเองโดยไม่ตระหนักรู้ การพัฒนามนุษย์จึงมิใช่เพียงการอยู่ร่วมด้วยดีกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่แท้จริงต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติและนำความรู้ในความจริงของธรรมชาติมาวางระบบในสังคมให้หมู่มนุษย์เป็นอยู่อย่างประสานสอดคล้องกับกฎธรรมชาติในทางที่อำนวยความสะดวกมากที่สุดแก่มนุษย์ทั้งหลาย โดยไม่เกิดผลเสียหายต่อธรรมชาติและตนเอง แทนที่จะเกิดการเบียดเบียนกันก็เกิดผลในทางเกื้อกูลกัน

ศาสตราจารย์ศาสตราจารย์อิสลามได้สั่งสอนให้ละเว้นความโลภ ดังคำสอนขององค์อัลเลาะห์กล่าวว่า การเก็บเกี่ยวใช้สอยต้องให้ถูกต้องตามหลักการไม่ใช่มีปลาเท่าไรเราจับเอามาเท่านั้น มีไม้เท่าไรเอามาใช้ทั้งหมด ท่านว่าให้เอามาใช้พอสมควร เราเอาคนเดียวก็ไม่ควร ต้องให้เพื่อนด้วย เราต้องไม่นึกว่าเราเก่งกว่าเพื่อน เราต้องตีค่าให้ตัวเราต่ำกว่าเพื่อนหมายถึงว่าไม่โลภทำให้แบ่งปัน (เอกสารประกอบการสัมมนาสิ่งแวดล้อม 38 "ร่วมคิด ทำกันวันนี้" ณ มหาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

2.1.3 การจัดการทรัพยากรส่วนรวมโดยชุมชนและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

นักวิเคราะห์เชิงสถาบัน (institutionalist) ได้แก่ Gibbs and Bromley (1989) Uphoff (1986) ไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอของทฤษฎี The Tragedy of the Commons, The Prisoner's Dilemma และ Logic of Collective Action และเห็นว่า การแก้ปัญหาทรัพยากรส่วนรวมมีหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมและลักษณะเฉพาะของชุมชนแทนที่จะแก้ไขปัญห โดย การกำหนดนโยบายที่ตั้งอยู่บนข้อสมมุติฐานที่ว่า ชาวบ้านไร้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชน นักวิเคราะห์เชิงสถาบันเสนอว่า ควรให้มีการศึกษาเรียนรู้จากข้อมูลในพื้นที่ว่า ทำไมหลายๆ ชุมชนจึงประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรส่วนรวมและทำไมในบางกรณีจึงประสบความสำเร็จล้มเหลว ทั้งนี้เพื่อจะได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงและสามารถป้องกันซึ่งถึงปัจจัย

ที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรในกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน (ชูศักดิ์ วิทยาภัก , อ่างแล้ว; 10)

Kemp (1991) (อ้างในชูศักดิ์ วิทยาภัก , อ่างแล้ว; 11) นิยาม "ชุมชน" ว่ามีอยู่สองประการ ประการแรกเป็นการนิยามชุมชนในเชิงปริมาณ หมายถึงพื้นที่ที่มีขอบเขตโดยรอบหรือชุมชนหมู่บ้านตามระบบราชการ ประการที่สองเป็นการนิยามชุมชนในเชิงคุณภาพโดยมุ่งเน้นทางด้านคุณลักษณะที่แตกต่างกันของพฤติกรรม ในทางปฏิบัติคุณสมบัติทั้งสองประการมักจะเหลื่อมล้ำกันอยู่ ดังนั้นชุมชนหมู่บ้านมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อยสองประการ คือ เป็นหน่วยทางพื้นที่ (geographical unit) และหน่วยทางสังคม (social unit) ทั้งสององค์ประกอบมีนัยสำคัญยิ่งต่อศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของหมู่บ้าน หมู่บ้านจึงเป็นองค์รวมของความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะต้องมียังขอบเขตทางธรรมชาติ (natural boundaries) และขอบเขตทางสังคม (social boundaries)

ประเวศ วะสี (2538; 20) ให้คำนิยาม ชุมชนหมายถึงการรวมตัวของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและมีการจัดการ

ชุมชนหมู่บ้านในบริบทของการจัดการทรัพยากรส่วนรวมนั้นที่สำคัญถือว่าเป็นกลไกการควบคุมการใช้ใช้ทรัพยากรคือ สถาบัน (institution) หมายถึง กฎ ระเบียบ ข้อตกลงซึ่งสังคมสร้างขึ้นเพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนกับทรัพยากร แปรเปลี่ยนผลประโยชน์ในทรัพยากรนั้นมาอยู่ในครอบครองและจากครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ (Gibbs and Bromley; 1989) ในชุมชนหมู่บ้านโดยทั่วไป สถาบันจะหมายถึงกลุ่มของปทัสถาน กฎ ระเบียบ ข้อตกลงร่วมกันซึ่งชุมชนสร้างขึ้นเพื่อกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมของสมาชิกหรือกลุ่มคนในชุมชนเพื่อลดความไม่แน่นอนพฤติกรรมของบุคคลในการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม สถาบันในความหมายนี้มักจะคงอยู่ได้นานเพราะตอบสนองความมุ่งหมายร่วมกันของสังคม (Bromley; 1982) ซึ่งเมื่อใดที่กติกากฎหรือระเบียบต่างๆ ตอบสนองความต้องการของคนและเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในสังคมนั้นๆ ก็จะเป็นสถาบันที่มั่นคง (institutionalized) เพราะกติกากฎ ระเบียบเหล่านี้ได้ผ่านการทดสอบและยอมรับของสังคมแล้ว (Uphoff; 1986) ดังนั้นจะเห็นว่าสถาบันเป็นที่รวมของสิ่งที่เป็นกิจกรรมร่วมกัน (Collective action) และอาจจะมิระบบลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบดังกล่าว โดยนัยนี้สถาบันจึงเป็นกติกาของสังคม (ชูศักดิ์ วิทยาภัก , อ่างแล้ว; 15)

Shigetomi (1992) (อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาภัก, อ้างแล้ว; 34) นิยามชุมชนหมู่บ้านในภาคเหนือว่าเป็น “องค์กรเชิงพื้นที่” ในความเข้าใจว่าหมู่บ้านเป็นหน่วยทางสังคม (social-unit) และหน่วยทางพื้นที่ (geographical unit) ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านทางภาคเหนือที่เริ่มจากการบุกเบิกในที่ป่า ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่อาศัยของผีป่านานาชนิด เป็นที่เชื่อกันว่าชาวบ้านแต่ละคนโดยตัวเองแล้วไม่สามารถต่อสู้กับผีป่าได้จึงต้องรวมเป็นกลุ่ม การตั้งบ้านเรือนมักจะรวมเป็นกลุ่ม โดยมีการสร้างศาลผีเสื้อบ้านขึ้นเพื่อคุ้มครองภัยอันตรายจากผีป่า ชาวบ้านจึงต้องมีมาตรฐานของพฤติกรรมและมีความผูกพันร่วมกันเพื่อไม่ให้ใครคนใดคนหนึ่งทำให้ผีเสื้อบ้านโกรธเพราะถ้าผีเสื้อบ้านไม่พอใจก็จะไม่คุ้มครองหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งหมดจะเดือดร้อน ดังนั้นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของชาวบ้านคนใดคนหนึ่งจึงมีใช่ปัญหาของคนนั้นเพียงคนเดียวแต่เป็นปัญหาเดือดร้อนทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีความรู้สึกผูกพันและมีหน้าที่รับผิดชอบต่อหมู่บ้านตนเอง กิจกรรมความร่วมมือดังกล่าวถูกนำมาใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติมาช้านาน หมู่บ้านทางเหนือยังมีลักษณะเป็นชุมชนตามธรรมชาติมีระบบทรัพยากรที่จะถือเอาเป็นกรรมสิทธิ์รวมของหมู่บ้านซึ่งแตกต่างจากหมู่บ้านในภาคกลาง (Keyes, 1970 อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาภัก, อ้างแล้ว; 35)

ในสมัยก่อนซึ่งทรัพยากรธรรมชาติยังมีเหลือเฟือเมื่อเทียบกับจำนวนประชากร ชาวบ้านเห็นว่าการแสวงหาความร่วมมือกันโดยการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีซึ่งกันและกันนั้นไว้ ดีกว่าการใช้กฎ ระเบียบต่างๆ มาควบคุมพฤติกรรมของคน ในอดีตแรงงานคนเป็นสิ่งที่ขาดแคลนกว่าทรัพยากรธรรมชาติ จึงเกิดการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน อาศัยความร่วมมือกันอาศัยความพึงพอใจของแต่ละคนไม่มีการบังคับ ชาวบ้านมักมีความรู้สึกผูกพันรับผิดชอบที่จะต้องแสดงความจริงใจต่อเพื่อนบ้านเพื่อรักษาความสัมพันธ์แบบสองต่อสอง (dyadic relationship) ความช่วยเหลือกันเช่นนี้จึงเป็นลักษณะ “ความสมัครใจแบบผูกพัน” (obligatory voluntaryism) ความสัมพันธ์ในสังคมหมู่บ้านเช่นนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นรากฐานของความร่วมมือกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, อ้างแล้ว; 34) ในเชิงทฤษฎียังมีจำนวนสมาชิกชุมชนน้อยเท่าใดยิ่งทำให้การรวมกลุ่มเพื่อความร่วมมือกันทำได้ง่ายเพราะสมาชิกชุมชนทุกคนสามารถจำกันได้ว่าใครเป็นใคร ทำให้ง่ายต่อการติดตามสอดส่องซึ่งกันและกัน และเสียต้นทุนต่ำในการสร้างกลไกการบังคับใช้กฎระเบียบ (Wade, 1988, Ostrom, 1990 อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาภัก, อ้างแล้ว; 24)

สิทธิหน้าหมู่บ้านของชุมชนล้านนา มีความเชื่อมโยงกับความเป็นชุมชนหรือสิทธิชุมชน ซึ่งหมายถึงอำนาจในการจัดการทรัพยากรเป็นวิถีคิดที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรมของภาคเหนือ เพราะสามารถปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ได้โอบอุ้มหลักการสำคัญของ

การใช้ทรัพยากรคือสิทธิการใช้และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือสิทธิตามธรรมชาติ ที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการดังกล่าวเป็นหัวใจที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสถานะแวดล้อมอยู่เสมอจึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลนอกกระบวนนิเวศที่มักจะไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (เสนห์ จามริก และคณะ เล่ม 1, 2536; 60-61)

การควบคุมสังคมในชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือโดยทั่วไปจะมีการบัญญัติ “กฎหมายหมู่บ้าน” ขึ้นมาเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย ปัญหาความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ภายในหมู่บ้านมักจะใช้กฎระเบียบในลักษณะนี้เป็นแนวทางตัดสินข้อพิพาทซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน เพราะกฎระเบียบในลักษณะนี้มักมีที่มาจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกชุมชน ในชนบทที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ กฎหมายหมู่บ้านเป็นกลไกควบคุมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ เพราะชาวบ้านจะพยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้ (ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, อ้างแล้ว; 31)

2.1.4 หลักการจัดการทรัพยากรส่วนรวม

ระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมในลักษณะการถือกรรมสิทธิ์ร่วมกันจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการจัดการสถาบันที่เข้มแข็ง ในการที่จะประเมินสถานภาพสถาบันการจัดการทรัพยากรของชุมชนว่าทำหน้าที่ได้มีประสิทธิภาพเพียงใดนั้น Ostrom (1990) (อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, อ้างแล้ว; 32-33) ได้เสนอหลักการที่พึงประสงค์ (design principle) ของสถาบันในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมไว้ 8 ประการ

1) การกำหนดขอบเขตให้แน่ชัด (clearly defined boundaries) ประการแรก หมายถึง ขอบเขตทางกายภาพของพื้นที่ ประการที่สอง หมายถึง ขอบเขตจำกัดของผู้ใช้ทรัพยากร หรือ สมาชิกภาพของชุมชน ซึ่งต้องกำหนดให้แน่ชัดว่าใครเป็นมีสิทธิใช้ทรัพยากร หลักการข้อนี้จะ เป็นเครื่องชี้ความแตกต่างระหว่างทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน (common property resource) กับทรัพยากรเปิดเสรี (open access resource)

2) กฎ ระเบียบเกี่ยวกับการใช้ และดูแลรักษาทรัพยากรมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับสถาบัน

(collective choice arrangement) สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการออกกฎ ระเบียบหรือปรับปรุงแก้ไขกฎ ระเบียบ

4) มีการสอดส่องติดตามผล (monitoring) โดยหลักการแล้วสมาชิกทุกคนในชุมชนมีหน้าที่ในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชนอยู่แล้ว บางชุมชนอาจมีการตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบการละเมิดกฎ ระเบียบ

5) การลงโทษแบบค่อยเป็นค่อยไป (graduated sanction) การลงโทษบุคคลที่ทำผิดกฎ ระเบียบ อาจจะมีทั้งอย่างเบาไปจนถึงโทษหนักขึ้นอยู่กับความร้ายแรงของการกระทำผิด ถ้าทำผิดกฎด้วยความจำเป็นในการดำรงชีพหรือไม่ตั้งใจการลงโทษก็อาจจะเบา แต่ถ้าเจตนาทำผิดซ้ำแล้วซ้ำอีกในลักษณะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนก็อาจได้รับโทษหนัก

6) มีกลไกการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (conflict resolution mechanisms) ตามประเพณีแล้วผู้นำท้องถิ่นมักจะทำหน้าที่เสมือนลูกขุนหรือคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน โดยปกติเมื่อมีปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรหมู่บ้านมักจะพยายามแก้ไขโดยใช้เวทีระดับชุมชนหมู่บ้าน (community arena) ถ้าไม่สำเร็จก็อาจจะต้องอาศัยบุคคลที่สาม (third party) หรืออำนาจภายนอกที่เหนือกว่า เช่น เจ้าหน้าที่ปกครอง หรือใช้มาตรการทางกฎหมาย

7) มีการแทรกแซงสิทธิของชุมชนน้อยที่สุด (minimal intervention) หมายถึงสิทธิของชุมชนในการบัญญัติกฎ ระเบียบและก่อตั้งองค์กรในการจัดการทรัพยากร ไม่มีการแทรกแซงจากอำนาจภายนอกชุมชน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือรัฐให้การยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น

8) สถาบันท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างระบบการตัดสินใจที่ใหญ่กว่า (nested enterprises) สถาบันการจัดการทรัพยากรระดับชุมชนอยู่ภายใต้โครงสร้างของเวทีการตัดสินใจที่ใหญ่กว่า เช่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติ เพราะการออกกฎระเบียบหรือการจัดตั้งองค์กรระดับท้องถิ่นโดยไม่อยู่ภายใต้โครงสร้างสถาบันหรือไม่มีรมที่ใหญ่กว่าคอยคุ้มกันมักขาดเสถียรภาพในระยะยาว

ความเป็นผู้นำท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างระบบการจัดการและการคงอยู่ของสถาบันท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะผู้นำเหล่านี้ทำหน้าที่ตัดสินใจและบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชน ในชุมชนหมู่บ้านผู้นำถูกคาดหวังจากชาวบ้านให้มีบทบาทและหน้าที่ในการเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์และดูแลทุกข์สุขของสมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกชุมชน ในขณะที่รัฐคาดหวังให้ผู้นำท้องถิ่นเป็นตัวแทนของรัฐ

ระดับท้องถิ่น ในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของท้องถิ่นได้ถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจการเมืองในระดับที่ใหญ่กว่าขึ้นไป บทบาทและหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นในฐานะตัวแทนชาวบ้านได้เปลี่ยนไป ผู้นำท้องถิ่นกลับกลายเป็นตัวแทนของรัฐ และหลายกรณีกลายเป็นตัวแทน (broker) ของเศรษฐกิจระบบตลาด หรือกลายเป็นแขนงของรัฐและกลุ่มทุนภายนอก และร่วมกันกอบโกยทรัพยากรในท้องถิ่น (ชูศักดิ์ วิทยานัด, อ้างแล้ว; 29)

2.1.5 การกระจายอำนาจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

แนวความคิดนี้ได้ถูกเสนอโดยนักพัฒนาป่าไม้ที่เข้าไปทำงานในกลุ่มประเทศเอเชียใต้ เช่น อินเดีย เนปาล ซึ่งมีแนวความคิดว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวมที่มีผู้ใช้ประโยชน์มีผู้ดูแลรักษาในระดับพื้นที่และควบคุมการใช้ประโยชน์ สำหรับกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ และสะดวกต่อผู้ดูแลรักษาจัดการทรัพยากร ธรรมชาติของท้องถิ่นโดยตรง จำเป็นต้องให้ผู้ดูแลรักษาเหล่านั้นได้รับการยอมรับอย่างถูกต้อง ให้สามารถดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ได้ การยอมรับดังกล่าวจะเป็นไปในรูปแบบของการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้จากส่วนกลางไปยังส่วนท้องถิ่น (Gilmour and Fisher, 1991) เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536, เล่ม1; 158-162) มองการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าชุมชน) ต้องมองอย่างเป็นองค์รวม โดยเสนอแนวคิดไว้ 5 ประการดังนี้

1) การมองการจัดการป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและระบบนิเวศ ในลักษณะนี้ป่าชุมชนมิได้เป็นปรากฏการณ์ที่หยุดนิ่งไร้การเคลื่อนไหว หากแต่เป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนโดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหัพภาคการมองป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์มากยิ่งขึ้น เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก

2) การมองป่าชุมชนจากมิติทางวัฒนธรรมซึ่ง หมายถึง การมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน เช่น มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด เพราะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนในป่า ไปพร้อมกันการมองป่าชุมชนจากมิติทางด้านวัฒนธรรมเน้นการทำความเข้าใจกับวิถีคิด

ของชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าว่ามีความหลากหลาย ลึกซึ้ง ซับซ้อน และมีรากเหง้าจากของ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน

3) แนวคิดการมองป่าชุมชนว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชน
(communal property system) ระบบทรัพย์สินส่วนร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่
แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง กรรมสิทธิ์ ตามระบบกฎหมายตะวันตกแต่เป็นแนวคิดซึ่งตั้งอยู่บน
หลักการของ สิทธิการใช้ และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน อันประกอบไปด้วย ผู้
ใช้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิ์ การจัดลำดับของการใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิ์ และควรใช้
อย่างไรควรมีบทบาทการจัดการอย่างไรบ้าง เป็นต้น

4) แนวคิดการมองป่าชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม (social movement)
ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการรักษาป่าชุมชนมาเนิ่นนานหรืออาจเป็น
ขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่อันเป็นผลมาจากการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจาก
ภายนอกไม่ว่าจะกรณีใด

5) แนวคิดการมองป่าชุมชนในบริบทของการพัฒนาชนบทและอนุรักษ์ฟื้นฟู
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ป่าชุมชนเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนด
ทิศทางในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชน
ชนบท และเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมไป
พร้อมๆ กัน

2.1.6. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เฉพาะบางมาตรา

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟู
จารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมใน
การจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล
และยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการ
ได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง
ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อได้ดำรงชีพอยู่ได้ปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะ
ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้ม
ครอง ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 58 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสีย อันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่นและมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 60 บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐแต่ต้องไม่ขัดต่อมาตรา 43 และมาตรา 81 ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน

3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการ หรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

สรุป จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทั้ง 3 ของทางตะวันตกยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า เมื่อไรก็ตามที่ไม่มีกีดกันปัจเจกบุคคลในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ละคนจะมีแรงจูงใจที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเสรี โดยไม่ร่วมมือช่วยเหลือในการบำรุงรักษาดูแลทรัพยากร ดังนั้นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของทฤษฎีทั้งสามก็คือ การจัดการในรูปแบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ การจัดการโดยกลไกตลาด ซึ่งได้ละเลยความสามารถในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมด้วยตนเองต่างจากแนวคิดของนักวิเคราะห์เชิงสถาบันและแนวคิดทางตะวันออกที่มุ่งเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการทรัพยากรส่วนรวม มีหลักการการจัดการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อประสานสอดคล้องกับกฎธรรมชาติและสิทธิตามธรรมชาติที่มีการกระจายอำนาจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและที่สำคัญที่สุดแนวคิดดังกล่าวปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 46 มาตรา 56 และ 290 ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและเรียนรู้จากพื้นที่ และให้ทราบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรในระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนจึงต้องใช้นักวิเคราะห์เชิงสถาบันและแนวคิดทางตะวันออกเป็นหลัก แต่ทั้งนี้ก็ได้ละเลย 3 ทฤษฎีแรก ยังนำมาใช้วิเคราะห์ผลการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของพื้นที่ศึกษาในบทที่ 4 เป็นการถอดบทเรียนที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนที่ศึกษาให้ปรากฏต่อสาธารณชนและผู้ที่มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมได้พิจารณา วางแผนพัฒนาทรัพยากรให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในท้องถิ่นต่อไป

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ

ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำนับวันยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ต้องทำการจัดการสัตว์น้ำเอาไว้ เพื่อให้สัตว์น้ำมีบริโภคและนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ อย่างพอเพียงทั้งในปัจจุบันและอนาคต การจัดการสัตว์น้ำที่ทำการอยู่ทั่วไปจากแนวคิดของวิชชีย์ เทียนน้อย (มปป.; 188-192) ไพบุลย์ ภูริเวทย์ (2537; 198-200) , สมพร อิศวิลานนท์ (2537; 23-24) มีวิธีการจัดการดังนี้

2.2.1 การจัดการโดยภาครัฐ

1) กฎหมาย ต้องรัดกุมและมีเจ้าหน้าที่ควบคุมทั่วถึง ต้องห้ามจับปลาในฤดูผสมพันธุ์ และวางไข่ ปลาที่เหลือน้อยควรจัดไว้ในพวกที่ต้องสงวนพันธุ์ ควรจำกัดขนาดของปลาที่อนุญาตให้จับตลอดจนปราบปรามผู้ที่ใช้ระเบิดในการจับสัตว์น้ำ การดำเนินการป้องกันโดยใช้กฎหมายจะทำให้ผลดีก็ต่อเมื่อ

1.1) มีเครื่องมือ เครื่องใช้ และกำลังคนพอเพียง

1.2) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ต้องปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์และจริงจัง

2) การขยายพันธุ์เทียม โดยการผสมเทียมในบ่อเพาะเลี้ยง เทคนิคแบบนี้ใช้ไม่ได้ผลในกรณีปลาน้ำจืดนั้นสามารถดำรงชีวิตและขยายพันธุ์ได้ดีอยู่แล้ว เนื่องจากค่าใช้จ่ายในรูปของเครื่องมือและอุปกรณ์ การเก็บรักษา เจ้าหน้าที่ การเลี้ยงดู การขนส่งลูกปลาสูง การขยายพันธุ์เทียมมีประโยชน์ในการเลี้ยงปลาในบ่อที่เตรียมไว้ หรือในธุรกิจการเลี้ยงปลาน้ำจืดหลายชนิดรวมทั้งกุ้ง

3) การนำพันธุ์ปลาจากท้องที่อื่นมาเลี้ยง วิธีการนี้อาจใช้เพื่อการควบคุมวัชพืชน้ำหรือควบคุมปลาที่ไม่ต้องการ เป็นการควบคุมสิ่งมีชีวิตอื่นโดยใช้สิ่งมีชีวิตด้วยกันเป็นตัวควบคุมเรียกว่า การควบคุมทางชีวภาพ (biological control) เป็นวิธีการเพิ่มทรัพยากรสัตว์น้ำให้พอกับความต้องการประชาชนวิธีหนึ่ง ข้อควรระวังจากการนำเอาพันธุ์ปลาต่างถิ่นเข้ามาคือ ปลานชนิดใหม่อาจมีการปรับตัว และเหมาะสมกับท้องที่ใหม่จนสามารถขยายพันธุ์เพิ่มจำนวนมากจนกลายเป็นปลาที่ไม่ต้องการเนื่องจากมีปริมาณมากเกินไป ทำความเสียหายให้ท้องที่และยากแก่การกำจัด อาจไปทำลายปลาพันธุ์พื้นเมือง โดยเป็นผู้ล่า (predator) หรือแย่งอาหารของพันธุ์ปลาที่มีอยู่เดิม

4) การส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำที่อยู่ตามธรรมชาติไม่พอเพียงสำหรับนำมาใช้ประโยชน์ จึงทำให้รัฐบาลหันมาให้ความสนใจและส่งเสริมให้ประชากรตั้งฟาร์มเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการค้าขึ้นมาเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ครอบครัวมากขึ้น

5) การจัดตั้งสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทำหน้าที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อ

5.1) นำไปปล่อยตามแหล่งน้ำธรรมชาติทั่วไป

5.2) แจกจ่ายให้ประชาชนที่สนใจนำไปเลี้ยง สัตว์น้ำที่สถานีประมง

ทำการค้นคว้าทดลองส่วนมากจะเป็นสัตว์น้ำหายาก เช่น ปลาบึก และปลาพื้นเมือง เช่น ปลาดุก ปลาดตะเพียน ปลายี่สกและปลานวลจันทร์ เป็นต้น

6) การสำรวจแหล่งประมงเพิ่มเติม สำหรับกรณีนี้จะกระทำได้เฉพาะแหล่งประมงน้ำเค็มเท่านั้น โดยทำหนังสือออกไปสำรวจแหล่งประมงเพิ่มเติมในท้องทะเลหลวง

7) การประชาสัมพันธ์ การขอความร่วมมือจากประชาชนทั่วไปเพื่อช่วยกันจัดการสัตว์น้ำจะเป็นวิธีการที่ดีและถูกต้องมากที่สุด เพราะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะให้ได้ผลต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลทุกฝ่าย ดังนั้นการเผยแพร่ความรู้ทั่วไปในหมู่ประชาชนจึงต้องกระทำเช่น การจัดส่งเจ้าหน้าที่ประมงออกไปแนะนำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การขอความร่วมมือกับทางราชการเพื่อช่วยกันดูแลเขตหวงห้ามในการจับสัตว์น้ำ หรือขอร้องประชาชนให้ช่วยกันนำสัตว์น้ำที่ทางราชการเพาะไว้ไปปล่อยยังแหล่งน้ำสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ควรจัดให้มีหลักสูตรเพื่อให้ความรู้เบื้องต้นในการบำรุงและจัดการสัตว์น้ำ ในสถาบันการศึกษาทุกระดับเพื่อเยาวชนจะได้สังเกตเห็นความสำคัญของสัตว์น้ำมากยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นการประชาสัมพันธ์ควรกระทำผ่านสื่อมวลชนทุกชนิด เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำต่อไป

8) การกำหนดเขตห้ามจับสัตว์น้ำ สถานที่บางแห่งควรประกาศเป็นเขตสัตว์น้ำ เพื่อให้บริเวณนั้นเป็นที่อยู่อย่างปลอดภัยของสัตว์น้ำในการดำเนินชีวิต เช่น แหล่งน้ำในเขตวัด ประตुरะบายน้ำ หรือในเขตอุทยานแห่งชาติ เขตห้ามจับสัตว์น้ำนี้ผู้ใดจะเข้าไปประทุษร้ายต่อสัตว์น้ำไม่ได้และควรลงโทษผู้ฝ่าฝืนอย่างรุนแรงและเด็ดขาด

9) การกำจัดวัชพืชน้ำ ถือว่าเป็นการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของปลาเหมือนกัน แม้ว่าพืชน้ำจะช่วยเพิ่มปริมาณออกซิเจนจากการสังเคราะห์แสงและอาจเป็นที่วางไข่ของปลาบางชนิด แต่ถ้าพืชน้ำขึ้นเกาะกันหนาแน่นเป็นกลุ่มใหญ่อาจมีผลเสียมากกว่าผลดี เพราะแข่งขันกันแย่งอาหารกับแพลงตอนและเมื่อตายเน่าเปื่อยก็ทำให้ปริมาณออกซิเจนในน้ำลดลง วัชพืชน้ำที่สำคัญในเขตร้อนได้แก่ผักตบชวา ซึ่งนอกจากทำให้การสัญจรทางน้ำลำบากแล้วยังเป็นแหล่งเพาะยุงและแมลงศัตรูพืชน้ำหลายชนิด สาหร่ายหลายชนิดก็เป็นวัชพืชน้ำที่สำคัญ การกำจัดวัชพืชน้ำอาจใช้สารเคมี แต่ควรคำนึงถึงผลกระทบต่อปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ด้วย

2.2.2 การจัดการทรัพยากรสัตว์ในแหล่งน้ำธรรมชาติโดยชุมชน

1) การกำหนดเขตอนุรักษ์ ในชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นเขตห้ามจับสัตว์น้ำของชุมชนหรือกันเป็นเขตอุทยานในบริเวณเขตวัด โดยชุมชนเป็นผู้เลือกพื้นที่เอง เพื่ออำนวยความสะดวก รักษา ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำได้ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติโดยไม่ถูกรบกวนจากมนุษย์

2) การกำหนดกฎ ระเบียบของชุมชนเกี่ยวกับการดูแล และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำที่ชุมชนสามารถจัดการเองได้โดยการปรับให้เข้ากับทั้งกฎหมายของกรมประมง และกฎของชุมชนที่สร้างขึ้นเพื่อกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

3) จัดตั้งองค์กรชุมชน เพื่อการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำมีหน้าที่ดูแลเขตอนุรักษ์ การอนุญาตในการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำ และกำกับให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่ตั้งไว้อย่างจริงจังและเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำที่เป็นทรัพยากรส่วนรวมอย่างเป็นรูปธรรม

4) การพัฒนาที่อยู่อาศัยวิธีการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มความสามารถในการรองรับ (carrying capacity) ของที่อยู่อาศัยของปลาถ้าความสามารถในการรองรับดีในแง่ของอาหารปลาที่หลบศัตรู น้ำไม่มีมลพิษ มีปริมาณออกซิเจนและอุณหภูมิพอดี มีที่เหมาะสมสำหรับการวางไข่ขยายพันธุ์ อาจไม่จำเป็นต้องมาตการการจัดการอื่นเลยก็ได้ ที่ควรปฏิบัติในการพัฒนาที่อยู่อาศัยปลา คือ เพิ่มที่พักและที่หลบศัตรู (Shelter and cover) การที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามริมคลองเอาไม้รวกปักสี่เหลี่ยมหรือวงกลมในคลองแล้วเอากิ่งไม้ใส่ไว้ตรงกลางก็เป็นการทำที่พักและที่หลบศัตรูเวลาจับปลาก็เอาแหล้อมรอบ การทำโป๊ะก็เป็นการทำที่พักและที่หลบภัยให้ปลาเช่นกัน

5) การพัฒนาสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำธรรมชาติ การใช้ขนไม้ ก้อนหิน กรวดทราย กองประทะกระแสน้ำ หรือแม้แต่แพไม้ไผ่ก็เป็นปรับปรุงสภาพแวดล้อมในน้ำให้ปลามีที่อยู่อาศัยดีขึ้น กรวดทรายที่เททับลงก้นน้ำที่เป็นเลนอาจเป็นที่วางไข่ของปลาบางชนิดได้

สรุป การจัดการทรัพยากรมีหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่เป็นการจัดการโดยรัฐที่ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีในการจัดการและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ใช้งบประมาณในการจัดการค่อนข้างสูง ประชาชนไม่มีส่วนร่วม ดังนั้นในการศึกษาในครั้งนี้จะใช้แนวคิดการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีหลักการจัดการโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมผสมผสานกับแนวคิดใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

เป็นการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ กับภาคประชาชน รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำให้มีความยั่งยืนต่อไป

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Concept of Participation)

แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม รูปแบบและประเภทการมีส่วนร่วมดังนี้

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527; 6) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันในเรื่องต่อไปนี้จะบรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชน รวมถึงลดจนความต้องการของชุมชน ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชนร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

2.3.2 รูปแบบ และประเภทการมีส่วนร่วม

1) องค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ กลุ่มประชาชนที่มีความสนใจในการพัฒนาชุมชน สังคม มีการรวมตัวกันเองในกลุ่มขนาดเล็ก ระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล อำเภอ เพื่อร่วมทำประโยชน์ต่อส่วนรวม

2) องค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ องค์กรเหล่านี้มีการจดทะเบียนใน

รูปสมาคม มูลนิธิตามกฎหมายและยังมีรูปแบบการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ประเภทต่างๆ องค์การประชาชนเหล่านี้จะทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนหรือตามระเบียบกฎหมายบัญญัติ บทบาทหน้าที่ไว้ส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของประชาชนหรือสมาชิกในการตัดสินใจ ดำเนินการพัฒนาร่วมกับรัฐหรือจัดทำเองตามบทบาทและหน้าที่

3) ตัวแทนบุคคลหรือตัวแทนองค์กรเอกชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ภารกิจและหน้าที่ของตัวแทนที่เข้ามาเป็นตัวแทนในรูปคณะกรรมการ อาจจะไปดำเนินการในองค์การที่ตนสังกัด หรือร่วมในฐานะส่วนบุคคลทั้งในด้านความคิด ทรัพยากร และการจัดการ

ประธาน สุวรรณมงคล (2527; 82-83) กล่าวถึงขอบเขตของการมีส่วนร่วมของชุมชนในงานพัฒนาชนบทควรมีบทบาทสำคัญใน 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล และยังคงกล่าวถึงผู้ที่มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้แก่ ประชาชนในชุมชน ผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

นอกจากนี้ยังมี อคิน รพีพัฒน์ (2537; 100-101) ที่ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนออกเป็น 1) การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข 2) ตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา 3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผนและ 4) การประเมินผลงาน กิจกรรมการพัฒนา

สำหรับ สุริชัย หวันแก้ว (2527; 166) ได้เพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดนี้ว่า เนื้อหาของการมีส่วนร่วม เมื่อมองจากเบื้องล่างจะไม่จำกัดแต่เฉพาะทางเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนาเฉพาะอย่างเท่านั้น แต่อาจรวมความถึง การรวมตัวคัดค้าน ต่อด้านในเรื่องต่าง ๆ การมีส่วนร่วมจะต้องหมายถึงความอยากร่วมและความสมัครใจ (ซึ่งแยกออกจากการเสียสละและการหวังรางวัลตอบแทนจากราชการ) โดยที่สิ่งเหล่านี้จะต้องสอดคล้องกับชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านด้วย การมองจากเบื้องบน จะมีขีดจำกัดในการเข้าใจด้านวัฒนธรรมของชาวบ้าน การแสดงออกของชาวบ้านนี้ และต้องใช้ในการวินิจฉัยเคราะห์มากกว่าการมองจากรูปแบบที่เคยคุ้นเคยจากเบื้องบน

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527; 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528; 90-91) ได้เสนอคำถามหลัก ๆ ของ การมีส่วนร่วมไว้ 4 ข้อเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้พิจารณา ได้แก่

- 1) ใครเป็นผู้กำหนดหรือเลือกยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการพัฒนา
 - 2) เมื่อมีการเลือกแล้วว่าจะใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการพัฒนาแบบใด
 - 3) ยุทธวิธีในการพัฒนานั้น ใช้การมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นเครื่องมือ (mean) เพื่อบรรลุเป้าหมายบางอย่างหรือเห็นว่าการมีส่วนร่วมคือเป้าหมาย (end) ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในการพัฒนาหรือจะประสานทั้งสองสิ่งเข้าด้วยกัน ให้ความสำคัญเท่ากัน หรือ ด้านหนึ่งมากกว่าอีกด้านหนึ่ง
 - 4) เมื่อการมีส่วนร่วมเป็นทักษะ หรือสิ่งที่ริเริ่มจากข้างบนก็จะผิดเพี้ยนกลายเป็น เคลื่อนไหวมวลชน (mobilization of power) คือ มักจะกลายเป็นวิธีการหรือเครื่องมือของรัฐ กลุ่มอำนาจ ที่จะใช้ไปเพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผู้มีอำนาจได้ตั้งเป้าหมายไว้
- หากการมีส่วนร่วมกิจกรรมข้างล่าง จะมีลักษณะเด่นอยู่ที่การเน้นเรื่องการกระจายความมั่งคั่งหรือการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ซึ่งในลักษณะนี้ การมีส่วนร่วม จากจุดยืนหรือจากทักษะของประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมีลักษณะเป็นเครื่องมือหรือหนทาง ซึ่งจะได้มาซึ่งผลหรือส่วนแบ่งที่มากขึ้นจากผลของการพัฒนา

2.3.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535; 122-124) ได้เสนอแนวคิดในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาชนบท เช่นเดียวกับทุกท่านที่กล่าวมาข้างต้น โดยเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการและยังกล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมและบทบาทขององค์กรท้องถิ่นไว้ดังนี้คือ

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในชนบทคือ

- 1) หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในระดับสูงหรือประชาชนพร้อมมาก ระดับความช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชน จะมีน้อยมาก คือรัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำหรือให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการเท่านั้น (assistance)
- 2) หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลางคือ มีความพร้อมในระดับปานกลางระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้ก็อยู่ในระดับปานกลางด้วยคือเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนบางส่วน (facilitation)
- 3) หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อม หรือ

มีน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐจะมีมาก คือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปคลุกคลีกับประชาชน มีการกระตุ้นเร่งเร้าและให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร (promotion)

บทบาทขององค์กรในท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยตนเองโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ ดังต่อไปนี้ เป็นบทบาทในการทำนุบำรุงและสงวนรักษา รวมทั้งป้องกันทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้เกิดการทำลาย เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เป็นบทบาทในการช่วยส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จะทำได้ บทบาทในการออกแรงออกเงินหรือวัสดุอุปกรณ์เพื่อร่วมพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบลเท่าที่จะทำได้และ บทบาทในการดึงหรือชักชวนบุคคลหรือหน่วยงานที่มีทุนทรัพย์และมีความสามารถมาสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบล

และเพื่อให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็น การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางปกครองของรัฐ ที่ส่งผลกว้างไกล แก้วสรร อติโพธิ (2537) เสนอให้ดำเนินการดังนี้

- 1) สร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) มีการส่งเสริมให้ประชาชนได้รวมตัวกันตามผลประโยชน์หรือแนวทางที่หลากหลาย ขยายย่อยไปทุกระดับทั้งระดับชาติ และระดับท้องถิ่น
- 3) มีสิทธิรับรู้ข่าวสาร กระจายอำนาจโดยการปรับปรุงองค์กรรัฐเพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากร
- 4) มีกระบวนการไต่สวนสาธารณะที่มีฐานเป็นสิทธิทางกฎหมายของประชาชนผู้เกี่ยวข้อง
- 5) การกระจายอำนาจโดยการปรับปรุงองค์กรของรัฐเพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากร

2.3.4 องค์กรประชาชนและปัจจัยความสำเร็จ

Tatomatsu Shibatani อ้างใน จักรพันธ์ วงษ์บูรณาวาท (2534; 23-24) กล่าวว่า การที่ประชาชนในสังคมจะยอมเสียสละเข้ามาร่วมกิจกรรมสร้างสาธารณะประโยชน์นั้นมีปัจจัยอะไรเป็นตัวชักจูง (motivate) คือ มีอิทธิพลทำให้บุคคลนั้นตัดสินใจที่จะเข้ามาเสียสละแรงงาน และทรัพยากรส่วนบุคคล เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมสร้างสาธารณะประโยชน์ส่วนนั้น แทนที่จะเป็นฝ่ายรอรับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากกิจกรรมของบุคคลอื่น ซึ่งตนเองสามารถรับได้โดยไม่ต้องเสียสละอะไรเป็นค่าตอบแทน เรื่องนี้นักจิตวิทยาสังคมกล่าวว่า กิจกรรมร่วมเป็นผลของความพยายามของบุคคลหลายคนที่มีปัจจัยชักจูงต่างๆ กัน แต่มีวัตถุประสงค์บางประการร่วมกัน ที่ทำ

หน้าที่เป็นตัวเชื่อมในบรรดาปัจจัยที่เป็นตัวชั่งน้ำหนัก มีทั้งส่วนที่เป็นความปรารถนาที่ตัวบุคคลนั้นทราบและระลึกได้ (conscious motives) กับส่วนที่เป็นความปรารถนาที่ได้จิตสำนึก (subconscious motives) ปัจจัยส่วนแรกเกิดจากการได้รับข่าวสารและความรู้จากภายนอกที่สติปัญญาและการใช้เหตุผลบอกให้ทราบว่า เป็นสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและควรกระทำ ส่วนปัจจัยกลุ่มหลังเป็นสิ่งฝังลึกในแต่ละบุคคล ซึ่งบุคคลนั้นเองอาจไม่ทราบหรือทราบแต่ไม่ต้องการเปิดเผยเช่นความต้องการได้รับการยกย่องจากผู้อื่น ความรู้สึกด้อยในฐานะและต้องการชดเชยด้วยการแสดงออกในทางอื่นหรือการมีภาพพจน์ของตัวเอง ที่สร้างไว้ว่าเป็นบุคคลผู้นั้นเข้าร่วมกิจกรรมสร้างสาธารณะประโยชน์เพื่อเป็นช่องทางในการเสริมภาพพจน์ของตนเอง กล่าวคือ การมีกิจกรรมร่วมเป็นโอกาสให้บุคคลที่มีปัจจัยผลักดันต่างๆ กันได้มีช่องทางระบายออกในทิศทางที่เป็นคุณประโยชน์ นักจิตวิทยาได้เคยสังเกตว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูง ประกอบวิชาชีพที่สังคมยกย่อง มีรายได้ดีหรือนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จมักจะชอบมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างสาธารณะประโยชน์ให้สังคมชนบทที่ปรากฏเช่นนี้มิใช่ว่าบุคคลผู้นั้นจะมีความกระตือรือร้นที่จะร่วมกิจกรรมมากไปกว่าชาวชนบทในท้องถิ่น แต่ที่กระทำไปก็เนื่องจากภาพพจน์ของตนเองที่ว่าเป็นการระมัดชอบที่จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมนั้น

กลยุทธ์ที่จะให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2536; 17-18)

1) กระบวนการขั้นต้นของการพัฒนาเช่นการเข้าถึงชุมชนตลอดกิจกรรมต่างๆ ที่จะกระทำในชุมชนจะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมของประชาชนหรือริเริ่มจากภายในวัฒนธรรมของท้องถิ่น (cultural Foundation) โดยประชาชนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้นำความคิดนั้นๆ แม้ว่าการสนับสนุนจากภายนอกเป็นสิ่งจำเป็นมาก ในบางขั้นตอนของกระบวนการเช่น ในช่วงวิกฤติหรือการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นสิ่งที่ริเริ่มจากภายนอกชุมชนในบางกรณีก็ตาม แต่ถ้าต้องการมองเห็นความสำเร็จที่แท้จริงแล้ว การลงมติหรือข้อยุติของการพัฒนาจะต้องเป็นสิ่งที่มาจากภายในชุมชนเอง

2) กระบวนการพัฒนาต้องมีลักษณะภาพรวม (holistic) ทั้งในแง่บุคคล ครอบครัวยุทธศาสตร์ชุมชนประเทศ มีการผสมผสานพลังของกลุ่มต่างๆ (interdisciplinary) องค์การต่างๆ (intersectoral) ในลักษณะที่รวมหลายมิติ (multidimensional) นั่นคือการพัฒนาบุคคล ครอบครัวยุทธศาสตร์ชุมชน ต้องเดินทางร่วมกันไปเนื่องจากการเสริมกำลังและกระบวนการพัฒนาชุมชนจะมีผลต่อการพัฒนาบุคคลโดยตรง ทำนองกลับกันถ้าบุคคลแกร่งขึ้น มีความรู้มากขึ้นและร่วมมือในกระบวนการพัฒนามากขึ้นก็จะมีผลต่อการพัฒนาโดยส่วนรวมของครอบครัวและชุมชน มิติทั้งสองด้านของกระบวนการนี้ต่างขึ้นอยู่กับกันและกันถ้าขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้านอื่นๆ ก็จะไม่เกิด

3) ต้องส่งเสริมและช่วยให้ประชาชนมีการมองหรือปริทัศน์ต่ออนาคตในทางบวก คือให้มีจินตนาการ (vision) เพราะหากประชาชนไม่มองเห็นความเป็นไปได้ของการพัฒนา ไม่มีจินตนาการก็เท่ากับไม่เกิดการพัฒนา ดังนั้นเขาจะต้องมองเห็นศักยภาพของตนในการเยียวยาแก้ไขปัญหาของตนเองก่อนเขาจึงจะเกิดความคิดความตั้งใจที่จะลงมือกระทำตามจินตภาพของเขา

4) ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ (learning) โดยเน้นให้เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิ่งจำเป็นเป็นปัจจัยพลวัตพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ ประชาชนต้องมีการเรียนรู้การมีชีวิตรอยู่ในโลกในฐานะบุคคล ครอบครัว และชุมชน

5) กระตุ้นและสนับสนุนอย่างจริงจังให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ประเมินความต้องการ การวางแผน การประเมินผล ฯลฯ

6) ให้มีบูรณาการผสมผสาน (integration) ทั้งจากล่างสู่บน และบนสู่ล่างเพื่อให้ข้างบนได้รับแนวทางที่ชี้จากข้างล่างตามความต้องการภายในชุมชนแล้วข้างล่างก็จะสนับสนุนสอดคล้องกับฝ่ายบนโดยมีข้อมูลสนับสนุนจากภายนอกและจากฝ่ายอบรม

2.3.5 การสื่อสารและการเจรจาแบบชนะ-ชนะ

พื้นฐานของความสำเร็จไม่ว่าจะเป็นด้านการงานหรือชีวิตส่วนตัวของแต่ละคนนั้นขึ้นกับประสิทธิภาพในการติดต่อกับผู้คนเพื่อให้ได้ในสิ่งที่เราต้องการโดยอาศัยการสื่อสารระหว่างมนุษย์และการเจรจาต่อรอง การสื่อสารระหว่างมนุษย์นั้นเมื่อพิจารณากว้างๆ จะแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ การสื่อสารระดับเนื้อหาหรือนิยาม กับการสื่อสารระดับความหมาย

การสื่อสารระดับเนื้อหา เช่น โต้เถียง แก้อั้ว คือสิ่งใดนั้นไม่มีปัญหาในการสร้างความเข้าใจให้ตรงกัน แต่การสื่อสารระดับความหมาย เช่น เทียนไขที่จุดแล้วเล่มหนึ่ง การให้ความหมายนั้นแตกต่างกันตามมุมมองของแต่ละคน หนุ่มสาวอาจนึกถึงการรับประทานอาหารค่ำกับคนรัก คนแก่อาจนึกถึงความตาย นัยยะของความหมายซึ่งแตกต่างกันมากนี้ เกิดจากการตีความที่ต่างกันจากบริบทที่ต่างกัน การละเลยความสำคัญของการให้ความหมายเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาในการสื่อสารระหว่างมนุษย์

ในชีวิตประจำวัน มนุษย์มีการให้ความหมายเกี่ยวกับตนและผู้อื่น จำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่คิดว่าตนต่ำต้อย แต่มองคนอื่นเก่ง ดีกว่าตน ทำให้ไม่กล้าแสดงบทบาทในสังคมกลุ่มที่คิดว่าตนแ่และคนอื่นแ่ กลุ่มที่คิดว่าตนเยี่ยมยอด ดีกว่า เก่งกว่า ตัดสินได้ดีกว่า แต่คนอื่นมีความสามารถไม่เท่าตน กลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่เห็นส่วนดีทั้งสองฝ่าย เห็นคุณค่าของทั้งตนเองและ

ผู้อื่น ต่างคนก็มีส่วนดี ถ้ามาช่วยกันทำแล้วทุกอย่างคงสำเร็จง่ายขึ้น บุคคลกลุ่มนี้มีการคิดที่ยอมรับข้อดีของข้อดี ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ถ่ายทอดความหมายระหว่างกัน จึงสามารถยอมรับความแตกต่างระหว่างกันได้ (ประชาสังคม, 2543; 13)

การเจรจาต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการนั้นมักใช้วิธีเอาชนะกันและกัน แต่สิ่งที่ผู้ชนะมอบให้แก่ผู้แพ้ก็คือแรงจูงใจให้กลับมาแก้มือในวันหน้า ยิ่งถ้าการเอาชนะกันนั้นใช้อำนาจ ใช้การข่มขู่ หรือใช้เล่ห์เหลี่ยม ความรู้สึกของผู้แพ้อยิ่งเคียดแค้นชิงชังเป็นทวีคูณ หลังจากการแพ้ชนะถ้ามีข้อตกลงร่วมกันก็ไม่มีผู้รักษาข้อตกลงนั้น ทำให้เกิดความขัดแย้ง เพราะความรู้สึกว่าตนแพ้ ชุมนวน์กรรมการทหารจีนเมื่อหลายพันปีก่อน เขียนว่า "ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือชัยชนะที่ผู้แพ้มิได้ตระหนักว่าตนเองพ่ายแพ้" การต่อรองที่ผลออกมาต่างฝ่ายต่างชนะ (win-win) นั้น ทำให้คู่เจรจารู้สึกว่าได้รับในสิ่งที่ต้องการและเกิดแรงจูงใจจะรักษาข้อตกลงที่มีต่อกันไว้ (วารกรณ์ สามโกเศศ ,2542)

2.3.6 ระบบราชการกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลไกอำนาจของรัฐบาลซึ่งมีองค์กร บุคลากร ทรัพยากรต่างๆในความครอบครองโดยตรง และสามารถใช้เป็นประโยชน์ได้ด้านหนึ่งกับสังคมโดยส่วนรวมอีกด้านหนึ่งในความสัมพันธ์ระบอบการปกครอง ย่อมมีความสำคัญเพราะลักษณะของระบอบการปกครองกำหนดลักษณะของรัฐบาลและลักษณะของทั้งสองนี้ต่างกำหนดลักษณะและการปฏิบัติหน้าที่ของระบบราชการ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการปกครอง การบริหารของรัฐในการแบ่งสรรปันส่วนทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้กับส่วนต่างๆของสังคมอีกทอดหนึ่ง

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการกับชุมชนซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้อำนาจการปกครองกับผู้รับบริการจากรัฐทั้งนี้โดยมีระบบราชการเป็นเครื่องมือหลักในการบริหารนโยบายในสาขาต่างๆ นโยบายเป็นแนวทางของรัฐภายใต้เงื่อนไขและเวลาที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการกำหนดการแบ่งสรรปันส่วนทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ยิ่งชุมชนขยายตัวมากขึ้นเท่าใดปัญหาการแบ่งปันทรัพยากรก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น การขยายตัวของชุมชนนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ที่มีความสลับซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีประชากรเพิ่มมากขึ้นและมีการแตกต่างทางด้านครอบครองทรัพยากรและรายได้ตลอดจนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมอื่นๆแล้วความสลับซับซ้อนและความเกี่ยวพันกันระหว่างคนในสังคมยิ่งมีมากขึ้นในระดับหนึ่ง ชุมชนที่เป็นชุมชนใหญ่จะประกอบด้วยชุมชนย่อยที่มีระดับความเป็นอยู่แตกต่างกันมากมาย

นอกจากนั้นความแตกต่างนี้ขยายวงกว้างไปถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ ดิน ฟ้า อากาศ สภาพที่ดิน การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ลักษณะทางวัฒนธรรม ภาษา เชื้อชาติ ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิเวศวิทยา

ปัญหาเรื่องระบบราชการกับชุมชนเป็นปัญหาที่มีมาช้านานเพราะปัญหานี้เกิดจากการมีความจำกัดทางด้านสิ่งที่มีอยู่และศักยภาพที่จะขยายสิ่งเหล่านั้นกับความต้องการของคนซึ่งมีมากมายหลากหลายและมีความเข้มข้นในการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งความต้องการเหล่านั้นแตกต่างกันไปทั้งในแง่สถานที่และในด้านเวลา

การที่จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์เช่นนี้ได้ จะต้องมีพื้นฐานความคิดร่วมกันก่อนว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิ์และมีส่วนเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชนตามธรรมชาติร่วมกันจะมีมากน้อยแตกต่างกันก็ตรงที่เมื่อได้รับทรัพยากรและโอกาสที่เท่าเทียมกันแล้วคนหนึ่งๆ หรือกลุ่มหนึ่งลงแรงหรือมีความสามารถสูงกว่าในการจัดการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้รับมากกว่าคนอื่น สมมุติฐานหลักในการคำนึงถึงบทบาทของรัฐและกลไกอำนาจรัฐ ว่ารัฐและกลไกอำนาจรัฐมีลักษณะเป็นผู้คอยดูแล กำกับ ควบคุม มิให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบซึ่งกันและกันการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวได้ ส่วนต่างๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจการให้คุณให้โทษควรจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในด้านนโยบายที่สำคัญในระดับต่างๆ

นั่นคือการที่ชุมชนใดๆ จะมีส่วนร่วมในการกำหนดการแบ่งปันทรัพยากรได้มากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับว่ามีอำนาจและสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการมีความสามารถในการเข้าถึงอำนาจเพราะรัฐใช้อำนาจในการแบ่งปันทรัพยากรเหล่านั้นว่าใครจะได้อะไร เมื่อไร อย่างไรก็ตามมีส่วนร่วมจึงมิได้มีความหมายในวงแคบเฉพาะทางด้านการเมืองเท่านั้นแต่ครอบคลุมไปถึงทุกๆ ส่วนของวิถีชีวิตอีกด้วย

สรุป กรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้เป็นรูปแบบจากเอกสารที่อ้างอิงมาข้างต้น ผู้ศึกษาสรุปเฉพาะกรอบที่ใช้ได้กับการศึกษาดังนี้ ความหมายของการมีส่วนร่วมคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ การกระจายทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน รูปแบบของการมีส่วนร่วมเป็นแบบไม่เป็นทางการเนื่องจากเป็นการรวมตัวกันเองเพื่อทำประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไข ปัญหา การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยใช้การมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือเพื่อให้การอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำโดยชุมชนซึ่ง

เป็นเจ้าของที่แท้จริงมีความยั่งยืนและเป็นธรรม หากระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับสูง บทบาทของรัฐจะเป็นเพียงการให้คำปรึกษาหรือให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการเท่านั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและส่งผลให้มีการกระจายอำนาจให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากร ปัจจัยที่ทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมได้แก่ การได้รับข่าวสาร ความรู้ จากภายนอกและการได้รับการยอมรับ ยกย่องจากผู้อื่น

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาตินั้นมีน้อยมาก จึงทบทวนวรรณกรรมที่ใกล้เคียงกับหัวข้อเรื่อง ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

2.4.1. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งเห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมในกรณีของการจัดการป่าชุมชนที่ปรากฏการณ์ทางสังคมคล้ายคลึงกับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งมีผู้ทำการศึกษา ดังนี้

1) การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ

ประสาน ตั้งสิกบุตร และคณะ (2530) จากเอกสารสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย "การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ" ผลการศึกษากลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติบ้านดอนแก้ว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พ.ศ. 2530 พบว่าประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานจัดแบ่งเขตอนุรักษ์และใช้สอยและมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ คือสามารถจับปลาได้ตามกฎระเบียบที่ตั้งกันเองในชุมชน โดยมีผู้นำคือพระเข้ามามีส่วนร่วมกับประชาชนและยังสอดคล้องกับกรอบแนวคิดความสัมพันธ์ ระหว่างกิจกรรมของมนุษย์มีผลต่อสิ่งแวดล้อม ในระบบนิเวศ คือ หลังจากมีการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ปรากฏว่ามีปลาจำนวนมากในนาข้าว เนื่องจากปลาได้ว่ายทวนน้ำขึ้นไปในฤดูน้ำหลาก ทำให้ชาวบ้านสามารถหาปลาได้ง่ายและได้จำนวนมาก ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนที่จะมีการอนุรักษ์

จิตติพงษ์ วศานนท์ (2536) เรียบเรียงกรณีศึกษา อุทยานมัจฉาวัดพระนอนแห่งลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งกำเนิดขึ้นในปี 2519 เริ่มโดยพระสงฆ์ได้กันเป็นเขตอภัยทานห้ามจับสัตว์น้ำตรงบริเวณหน้าวัดอาศัยข้าวกันบาตร และขอบิณฑบาตรผักที่เหลือขายในตลาด ขนบั้งขึ้นราคาจากโรงงาน เพื่อเป็นอาหารปลาที่มีปริมาณมากขึ้นชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดเห็นผลดังนั้นก็จึงเข้ามาช่วยเลี้ยงส่งผลให้มีเงินเข้าวัดเป็นจำนวนมากจากการขายอาหารปลาจากร้านค้าและจากการบริจาค

ของนักท่องเที่ยว ทำให้ปริมาณเขตอนุรักษายาวมากขึ้นถึง 86 วัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีนโดยใช้วัดพระนอนเป็นแบบอย่าง

2) การจัดการป่าชุมชน

เสน่ห์ จามริกและคณะ (เล่ม 2, 2536; 179) ศึกษาป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา ป่าชุมชนภาคเหนือ พบว่าเงื่อนไขของการรักษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน เกิดจากการต่อต้านการแย่งชิงทรัพยากรจากคนภายนอกชุมชน หรือรักษาคุณภาพของระบบนิเวศการเกษตรท้องถิ่น เกิดจากความเชื่อ ประเพณี และรักษาเพื่อใช้สอยในชุมชน การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน จากรัฐและจากพระสงฆ์หรือวัดดำเนินการ

ชวลิต รอบรู้ (2539) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนาป่าชุมชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ได้แก่

(1) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากมีความต้องการใช้ไม้ในครัวเรือนอยู่ในระดับมาก

(2) ปัจจัยทางด้านสังคมและจิตวิทยา เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ มีความคาดหวังในผลประโยชน์ตอบแทนในระดับมากและเห็นด้วยมากที่สุดคือ ได้เป็นที่นับหน้าถือตาแก่บุคคลในชุมชน รองลงมาได้แก่พัฒนาตนเองในการเข้าร่วมกลุ่ม

(3) ปัจจัยทางด้านบุคคล พบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ มีอายุตั้งแต่ 41-50 ปี การมีส่วนร่วมของเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางในแต่ละกิจกรรมของชุมชน

2.4.2. การมีส่วนร่วม

1) การมีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหาของชุมชน

จักรพันธ์ วงษ์บุญณาวาทย์ (2531) ศึกษาเรื่องบทบาทและหน้าที่ขององค์กรประชาชนในเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน ผลการวิเคราะห์ที่เกี่ยวกับหัวข้อการศึกษา คือ ประชาชนในพื้นที่มีความรู้สึกว่าจะได้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และมีความพร้อมที่จะรับภาระหน้าที่นี้ และมีสภาวะแวดล้อมที่บ่งชี้ถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชน

มนัส สุวรรณ (2531) ศึกษาเรื่อง การให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน ผลการศึกษา สรุปได้ว่า ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและมีความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีพ

ค่อนข้างดีมีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (อ้างแล้ว; 145-146) ศึกษาบทบาทขององค์กรในท้องถิ่นกับการบริหารและการจัดการทรัพยากร เสนอว่า บทบาทของกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และ กรรมการสภาตำบล (กสต.) ในการริเริ่มแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งความช่วยเหลือจากรัฐหรือจากผู้อื่นสามารถทำได้โดยแนวทางดังต่อไปนี้

- (1) มีการให้ความรู้การศึกษา พร้อมทั้งข้อมูลข่าวสารในเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติแก่ กม. และ กสต.
- (2) มีการชี้แจงให้ กม. และ กสต. ได้เข้าใจถึงความสำคัญตลอดจนเห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ อันจะเป็นแรงจูงใจให้ กม. และ กสต. เข้าร่วมในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านและตำบลเพิ่มมากยิ่งขึ้น
- (3) มีการประกวดการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในระดับหมู่บ้าน และตำบล โดยอาศัยการพึ่งตนเองของประชาชนเป็นหลัก พร้อมทั้งมีการยกย่องหรือให้รางวัลแก่ กม. และ กสต. ที่สามารถดำเนินการได้สำเร็จ และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป
- (4) รัฐจะต้องมีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบให้ กม. และ กสต. อย่างแท้จริงและเพียงพอด้วย

2) ปัจจัยของการมีส่วนร่วม

ธัญวัฒน์ นนทธีระวานิช (2537) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสาธารณสุขุมูลฐาน พบว่าการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนนั้น แตกต่างกันตามลักษณะของงานที่เข้าร่วมและมีส่วนร่วมน้อยในขั้นการค้นหาปัญหาและการวางแผน ต่างไปจากแนวความคิดของ อคิน รพีพัฒน์ ที่ให้ความสำคัญกับขั้นตอนนี้มาก ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมนั้นเกี่ยวข้องกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ บทบาทของตัวบุคคล และรายได้ของครัวเรือน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2537) เสนอแนวคิดหมู่บ้านไทยเป็นสังคมกสิกรรม สังคมกสิกรรมกำหนดลักษณะการจัดตั้งทางสังคมของหมู่บ้านคือ (1) ให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนของสังคมรวมมากกว่าประโยชน์สูงสุดของผลผลิตต่อหน่วย (2) ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน (3) ให้ความสำคัญแก่การสืบสายเลือด สถาบันครอบครัว เครือญาติและชุมชนขนาดเล็ก ลักษณะทั่วไปเช่นนี้ยังผลให้ชาวบ้านไทยยึดถือเอาความสัมพันธ์ทางสายเลือด คือความเป็นพี่น้อง การมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลและการประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน

เพื่อความอยู่รอดร่วมกันของหมู่บ้าน ว่าเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีคุณค่าต้องสืบทอด ถึงแม้ในยุคปัจจุบันหมู่บ้านเริ่มมีความสัมพันธ์กับทุนนิยมแต่หมู่บ้านไม่เคยเปลี่ยนผ่านจากสังคมลัทธิกรรมเข้าสู่สังคมระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นสิทธิเอกชนและเน้นความแตกต่างและสิทธิประโยชน์ส่วนบุคคลอย่างแท้จริง ระบบทุนนิยมไม่เคยเข้าไปปฏิวัติสถาปนาวิถีการผลิตและรากฐานวิถีคิดแบบปัจเจกชนลงในหมู่บ้านอย่างจริงจังและแทนที่การผลิตพื้นฐานของหมู่บ้าน คือ ระบบกสิกรรม อิทธิพลของระบบทุนไม่สามารถเบียดขับวัฒนธรรมของสังคมลัทธิกรรมที่มีอยู่ก่อนและสถาปนาวัฒนธรรมแบบทุนนิยมทั้งชุดลงบนพื้นที่ถือครองการผลิตอีกระบบหนึ่งที่ไม่เอื้อต่อทุนนิยมได้

ไกรสิทธิ์ ชัยพรหม (2536) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ กับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคลแตกต่างกันทางด้านอายุ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม มีความแตกต่างกันทางด้านรายได้และประสบการณ์ การฝึกอบรม ส่วนขนาดของครอบครัวและระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่มนั้นไม่มีความแตกต่างกัน ลักษณะทางด้านจิตวิทยามีความแตกต่างกันทั้งด้านการรับรู้ในวัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินงานของกลุ่ม ความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม

ทัศนัย พิริยาลัยสันติ (2536) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างสถาบันชุมชน กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จังหวัดสุรินทร์พบว่าปัจจัยผลักดันการเข้าร่วมของประชาชนในการสร้างสถาบันชุมชนนั้นได้แก่

- (1) ปัจจัยทางสภาพแวดล้อม เป็นระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์มาก
- (2) ปัจจัยภายในหมู่บ้านเนื่องจากหมู่บ้านตั้งอยู่ตรงภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและเป็นศูนย์กลางของตำบล การติดต่อสื่อสารภายในและนอกหมู่บ้าน มีความสะดวกรวดเร็วมีผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ช่วยเหลือมาโดยตลอด
- (3) ปัจจัยภายนอกชุมชนได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณบางส่วนจากเจ้าหน้าที่ หน่วยงานราชการต่าง ๆ
- (4) ปัจจัยด้านผลประโยชน์ การเข้ามาร่วมของประชาชนในการรวมกลุ่มชาวบ้านมีแรงจูงใจจากการได้เงินกู้โดยเสียอัตราดอกเบี้ยต่ำรวมทั้งประโยชน์ด้านอื่นเช่น วัสดุอุปกรณ์ สิ่งของต่างๆ

ฉลาดชาย รมิตานนท์และคณะ (2526) ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในหมู่บ้าน

ชาวนารับจ้าง ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ คือ เงื่อนไขทำให้การตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างประสบผลสำเร็จ คือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ความสามารถของผู้เฝ้า การสนับสนุนจากภายนอกทั้งด้านการสนับสนุนด้านกำลังใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวิชาการและเทคโนโลยี ประการสุดท้ายคือ แรงจูงใจจากความสำเร็จของกลุ่มอื่น ส่วนอุปสรรคในการก่อตั้งการดำรงอยู่และการพัฒนาของกลุ่มชาวนารับจ้าง คือ อุปสรรคด้านการเมือง อุปสรรคด้านเศรษฐกิจและอุปสรรคทางด้านวัฒนธรรม

จากแนวคิดกล่าวอ้างในบทที่ 2 นี้ทั้งหมด พอสรุปได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของส่วนรวมมีการจัดการและใช้ประโยชน์ได้หลายรูปแบบตั้งแต่การออกจกขวยประโยชน์ให้มากที่สุดจนถึงการอยู่ร่วมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างอ่อนน้อมไม่เบียดเบียน ในกรณีชุมชนหมู่บ้านซึ่งนอกจากมีอาณาเขตทางกายภาพแสดงขอบเขตของหมู่บ้านชัดเจนแล้ว ยังเป็นหน่วยทางสังคมที่ร้อยรัดสมาชิกในชุมชนด้วยความผูกพันทางเครือญาติ ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีการเคลื่อนไหวปรับตัวอยู่ตลอดเวลาตามปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน มีความสมานฉันท์ มีความขัดแย้ง มีความหลากหลายของอาชีพ มีการจัดการตั้งแต่ในระดับครัวเรือนจนถึงระดับชุมชนโดยรัฐ หรือโดยชุมชน หรือผสมผสานประนีประนอมทั้งสองแบบ และมีปัจจัย เงื่อนไขในการจัดการ ซึ่งเงื่อนไขนี้ส่งผลถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกิจกรรม อย่างไรก็ตามกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมา มักมุ่งถึงความสำเร็จและคาดหวังผลักดันถึงความสำเร็จ บ่อยครั้งที่ละเลยความเข้าใจถึงปัจจัยและเงื่อนไขอันส่งผลถึงความสำเร็จนั้นๆ โดยเฉพาะละเลยความเข้าใจคนซึ่งเป็นกรรมการหรือมีบทบาทในการจัดการ ทำให้ความปรารถนาดีของรัฐหรือหน่วยงานภายนอกชุมชนที่จะนำการพัฒนาสู่ความทันสมัยมายังหมู่บ้าน บางครั้งไม่เป็นไปตามที่คาดหวังเพราะขาดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ การศึกษาครั้งนี้จึงต้องการถอดบทเรียนของความสำเร็จมาแจกแจงรายละเอียดใน บทที่ 4